

О. В. Черв'якова,
аспірант кафедри управління персоналом та економіки праці, ХарРІНАДУ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТА ІСНУЮЧІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ

Визначено основні існуючі підходи проблеми регулювання інноваційної діяльності на державному рівні. Обґрунтовано концептуальні основи державного регулювання інноваційної діяльності.

The basic existing approaches to a problem of regulation of innovative activity at the state level are designated. Conceptual bases of the government of innovative activity are proved.

ВСТУП

Наукові дослідження проблеми державного регулювання об'єктів інноваційної діяльності останнім часом збільшили кількість існуючих підходів. Насамперед це стосується принципів розвитку інноваційної політики держави, закономірностей та напрямів. Сьогодні існує багато наукових праць, які спрямовані на розширення знань про науково-технічний прогрес та процес державного регулювання інноваційної діяльності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Визначити основні існуючі підходи до проблеми регулювання інноваційної діяльності на державному рівні. Дослідити і обґрунтувати концептуальні основи державного регулювання інноваційної діяльності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Історичний досвід свідчить, що в усі часи головним рушієм суспільного прогресу був науково-технічний прогрес. Класики політекономії К. Маркс і Ф. Енгельс вважали науково-технічний прогрес наслідком, а не причиною розвитку виробництва, і розглядали систему управління технологічними змінами як явище "надбудови", а не "базису суспільства" [7, с. 53]. Ю.М. Бажал в роботі "Економічна теорія технологічних змін" пише, що науково-технічний прогрес є головним чинником історичної трансформації суспільства, але його вирішальна роль як фактора економічного зростання стала зрозумілою тільки у другій половині ХХ століття [7, с. 98]. Ю.М. Бажал справедливо відзначає, що засновником інноваційної теорії економічного розвитку був український учений М. Туган-Барановський. Дж. М. Кейнс також заявляв, що підтримує школи, які представлені такими авторами як М. Туган-Барановський, Хал, Шпітгар та И. Шумпетер [7, с. 123—125].

М. Туган-Барановський у праці "Промислові кризи сучасної Англії, їх причини і вплив на народне життя"

(1894) дослідив різноманітні підходи до пояснення циклічного характеру економічного розвитку і зробив власний висновок про те, що величина попиту на капітал залежить від стану технічного прогресу [7, с. 56].

Що ж стосується радянського періоду, то мало економістів того часу використовувало такі категорії, як "інновація", "інноваційна діяльність". З розпадом колишнього Радянського Союзу і в подальші роки ситуація в цьому напрямі докорінно змінилась. Сучасні концепції інноваційної діяльності розвивались завдяки праці великої кількості дослідників. Різні аспекти регіональних проблем такої концепції досліджені в роботах В.П. Семиноженко, А.С. Гальчинського, А.К. Кінаха, П.Т. Бубенко, М.В. Гамана, В.М. Коновалов, О.В. Посилкіна та ін.

Проаналізувавши літературні джерела, можна зробити висновки, що традиційні уявлення про інноваційну діяльність зведена до лінійної схеми науково-дослідної розробки — виробництво наукової продукції. Відповідно держава трактувалися, як здатність полегшити та прискорити передачу знання до виробництва шляхом впливу на це системи. Причому передбачалося, що чим сильніший вплив, тим більший результат. Але такі однобічні уявлення не дозволяли обчислити імпульси до створення нових продуктів, які з'явилися в останні роки потужні ресурсні, екологічні, правові та соціальні обмеження, різноманітні форми зв'язку науки, виробництва та фінансового капіталу, роль мотивації тощо. Перехід до нелінійного уявлення про сутність інноваційного регулювання не обмежувався розробленою в 50-х роках ХХ століття ланцюговою моделлю, яка передбачає взаємодію ринку, бізнесу та науки. Усе більшого визнання сьогодні одержує інтерактивна модель науково-інноваційного циклу, яка виходить із паралельної розробки і кореляції пріоритетів, а також діяльності по стадіям циклу (фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, розробки, впровадження). Очевидно, що у великих проектах таке погодження вимагає активного державного втручання.

Формування системи державного інноваційного регулювання традиційно відносять до 1960-70-х років ХХ століття. Вивчення найбільш репрезентативних моделей сучасної економіки з точки зору інноваційної діяльності (США, Західна Європа, Японія) дозволяє визначити масштаби і форми участі у ній держави. Класифікація за рівнем і формами підтримки інноваційної діяльності розрізняє державні стратегії активного втручання, децентралізованого регулювання та змішані. А з врахуванням міжнародного аспекту в інноваційній практиці виділяють відповідно: стратегії "переносу", "запозичення" та "нарощування". Практика інноваційної діяльності дуже різноманітна, що пов'язано з пошуком найкращих форм та методів підтримки. Ця диференціація дозволяє говорити про більш або менш динамічне пристосування інноваційної політики до мінливих умов.

Значимо, що результативна інноваційна політика будується на постулаті, що управління науково-інноваційним комплексом не павино бути фактором боротьби за перерозподіл політичної та ідеологічної влади. (Одним із прикладів цього втручання влади до науки є багатолітнє протистояння фізиків некомпетентному філософсько-ідеологічному тиску) [7, с. 102].

Розглянемо детальніше еволюцію універсальних параметрів державної, інноваційної політики.

Насамперед, зміни торкнулися масштабів інноваційного регулювання. Від мінімальних впливів у рамках автономних і космічних проектів відбувався перехід до регулювання інноваційного комплексу в цілому. Під інноваційним комплексом будемо розуміти складну систему, в яку входять: наука, обслуговування науки, високі технології, освіта, культура. Між цими галузями існують потужні системні зв'язки. Саме ці галузі безпосередньо являються джерелом нових знань і нових технологій та формують культурний фон, який підсилює здатність суспільства знайти і швидко опанувати нові ідеї, а через це генерувати як виробництво нових знань, так і нової продукції.

Далі була знайдена нова пропорція у взаємодії державного і приватного секторів, у тому числі по стадіям науково-інноваційного циклу. Наукове оформлення цієї взаємодії було дано в поширеній у 80-х роках ХХ століття, так званій ринковій концепції науково-технічного розвитку. Відбувалося часткова відмова від зростання науково-технічного потенціалу як суспільного блага чи загальнодержавної задачі, яка в короткостроковому аспекті прямо не пов'язана з прибутками виробників, а тому повинна вирішуватися через об'ємні бюджетні вкладення. Бізнес став розглядатися як один із головних джерел фінансування НДДКР, а ринок — як сфера, де створюються необхідні імпульси для інвестицій не тільки у виробництво, але і у дослідження і розробки.

Новий "розподіл обов'язків" між державою і підприємницьким сектором закріпилось у зменшенні та стабілізації долі наукових розходів, практично повному державному фінансуванні науки в університетах і національних наукових центрах тощо. Крім того, воно виявилось у оформленні організаційно-адміністративної структури управління інноваційним комплексом. Мова йде про специфічні для кожної держави системи органів, які визначають розвиток науки і техніки, методи стимулювання інноваційного процесу, програми НДДКР національного значення тощо. Між спеціалізованими адміністративними органами різних рівнів визначається компетенція й розділяється відповідальність за розвиток інноваційного комплексу, формуються механізми взаємодії. У США тривалий час (50-80 роки) керувалися доктриною "розподілу відсутності", зміст якої полягає у тому, що феде-

ральний уряд забезпечує розвиток фундаментальних наук, забезпечує національну безпеку та військово-технічний прогрес, а приватний капітал — прикладні дослідження і створення громадянських й військових технологій на контрактній основі. Потім (в кінці 80-х років), ці уявлення змінилися: держава і приватний капітал фінансують створення найновішої техніки та технологій, конкурентоспроможних на світовому ринку. Цей стратегічний курс продовжується і сьогодні. Він включає в себе високоефективні заходи, які забезпечують лідируюче становище США у міжнародній науково-технічній конкуренції [4 с. 68].

Власне, пошук оптимальної взаємодії між державою і приватним сектором закріпив розуміння інноваційного процесу як процес саморозвитку складної системи, призвели до усвідомлення, що нормальна інноваційна діяльність підприємницького сектора досягається внаслідок створення "макроумов" інноваційної діяльності. Основними "макроумовами" є: визначення пріоритетів, формування правового, інформаційного та освітнього середовища.

Вибір пріоритетів — складний багатоступеневий адміністративно-управлінський і суспільно-політичний процес, який здійснюється під впливом економічних, науково-технічних, військових, політичних та інших факторів.

Звертає увагу на себе той факт, що досить важливі пріоритети науково-технічного розвитку все більше пов'язуються не з демонстраційними дорогими проектами проривного характеру (так званими "красивими технологіями"), а із збалансованим розвитком усіх ланок національної інноваційної системи.

Останні десятиріччя відкрили проблему поєднання наукових напрямів і технологій, розуміння їх комбінаційної сутності, коли результати та успіх по кожному з напрямів визначають успіх інших й продукують єдиний синергетичний ефект.

Правове регулювання інноваційних процесів передбачає спеціальне законодавство і послідовну правоохоронну діяльність, яка дозволяє встановити баланс інтересів між учасниками інноваційного процесу. Для цього необхідно зробити інформаційне забезпечення інноваційного процесу — інтегрування даних про інноваційні процеси і забезпечення відкритого доступу (платного чи безкоштовного) до них зацікавлених юридичних та фізичних осіб. Інформаційне обслуговування передбачає наявність відомостей про інноваційні проекти, про фінансові ресурси, які можуть бути акумульовані для реалізації проекту.

Інформаційне обслуговування більшою мірою здійснюється через комп'ютерні мережі. Інформаційне середовище суттєво впливає на швидкість протікання інноваційних процесів, оптимізує інноваційну діяльність, пропагує її досягнення.

Інформаційна діяльність в інноваційній сфері потребує розробки імітаційних математичних моделей для грамотного вибору пріоритетів та інноваційних проектів, патентного пошуку та патентного блокування, конкурентного розвідування. Це можливо завдяки відомому спеціалістам явищу циклічності в передачі науково-технічної інформації всередині патентного фонду.

Крім того, самі інструменти влади повинні розподіляти інформаційно-статистичні індикатори для прийняття рішень в інноваційній галузі. Мова йде про статистику, яка відбиває набір інтелектуальних можливостей суспільства та дозволяє ефективно використовувати свої ресурси і виробляти міжнародні критерії для визначення ніш на ринку інтелектуальних продуктів. Набір уніфікованих показників включає в себе показники діяльності

фундаментальної і прикладної науки, масштаби дослідно-конструкторських праць, підготовки спеціалістів, ставлення суспільства до науки тощо.

Стимулювання інтелектуальних ініціатив через розвиток адаптивної освіти і системи перепідготовки кадрів передбачає залучення в інноваційну діяльність максимальної кількості людей.

Інвестиції в науку і освіту сприяють формуванню рис креативної людини: високого ступеня самостійності працівника, внутрішнього прагнення до знань, здатності засвоєння кваліфікованої інформації та створення нових знань. Цей розвиток здатностей до інтелектуальної діяльності супроводжується інтенсивним обміном знань ("кросс-фіндинг" — готування один одного), що в свою чергу призводить до акумулятивного зростання створених інновацій. На цій основі оновлюються споживчі стандарти та встановлюються високі темпи зростання виробництва, а також відбувається духовне збагачення самих людей і посилення їх взаємозалежності. Хотілося б звернути увагу на тенденції до зниження вимог освітніх стандартів і її надмірну утилітарну спрямованість. Намагання скасувати шкільні програми під прапором "гуманізації" не можна сприймати інакше, як намагання позбавити людей стандартних навичок і умінь загальнолюдської культури. Як відомо, "мракобісія" середньовіччя є наслідком намагання римлян залишити від грецької науки тільки "практично корисне".

Услід за іншими авторами, справедливо зазначає й В.М. Коновалов, що постіндустріальне суспільство стало реальністю західної цивілізації не тоді, коли в Пентагоні були застосовані швидкодіючі обчислювальні машини, а тоді, коли з'явилися перші персональні комп'ютери, які спровокували масовий попит на продукцію високих технологій, а також і масове виробництво нових ідей, програмних продукцій та технічних новинок. Постіндустріальне суспільство передбачає не тільки використання природних можливостей та геніального прозріння талановитих людей, воно засновано в першу чергу на інвестиціях в людину і її розвиток, лише вони можуть принести подібну віддачу. Тобто постіндустріальне суспільство не базується на основі високих технологічних досягнень, а формується в результаті природного технічного прогресу, коли людські цінності визначаються не скільки традиційними матеріальними мотивами, скільки постматеріальними, коли ідеали суспільства масового споживання вже не привертають увагу значної частини населення [4]. В цьому розумінні економічний успіх новоіндустріальних країн Азії уявляється як "подарунковий" успіх, наслідок інтелектуальних кредитів, які були отримані цими країнами від країн-постачальників інновацій. Не можна не погодитися з тим, що в цих країнах сформувалось індустріальне суспільство дуже примітивного рівня.

Що ж стосується України, то в результаті руйнівної політики "упущених можливостей" кінця 80-х початку 90-х років ХХ століття, яка не тільки не дозволила зосередити основні зусилля на розвитку науки і широкому використанні її досягнень, але також сприяла становленню системи цінностей, в якій домінує матеріальний добробут, і яка надовго закріпила радикальні зміни в структурі споживання шляхом заміщення матеріальних благ інтелектуальними. Сучасна інноваційна політика припускає регулювання цієї сфери на міжнародному рівні. Відомо, що світогосподарчі зв'язки сьогодні перестають бути вторинні відносно національної економіки. Через це принципово змінився підхід до вироблення і реалізації національної науково-технічної політики: державне регулювання сфери досліджень і розробок знаходиться під прямим впливом зовнішніх зв'язків, а міжнародна науково-технічна політика починає займати центральне місце в зовні-

шньо економічної політиці держави. Домінування США по основним напрямкам досліджень і розробок (відомо, що у США за останні 50 років виникло 60% усіх технічних інновацій, переважно в створенні і комерціалізації інформаційних, військово-космічних, біотехнологічних, природоохоронних технологій) не перешкоджають іншим розвинути країнам займати визначені національні науково-технічні ніші.

Як відомо, усі форми державного діяння прийнято розділяти на прямі і непрямі. Відносно інноваційного підприємництва прямі форми регулювання, пов'язані з бюджетним фінансуванням, напрями, масштаби та механізми якого змінюються. Непрямі форми допускають активно впроваджені за останні 18 років податкові пільги у приватному секторі у вигляді збільшених і об'ємних податкових знижок та інших податкових й амортизаційних регуляторів. Особливості національного інноваційного комплексу, успадкований Україною від СРСР добре відомі і описані в низці досліджень. [2, 3, 5, 6, 7 та ін.]. Ці особливості являють собою проблеми державного регулювання, які треба було вирішувати в ході ринкових перетворень. Зрозуміло, що задачі трансформації українського інноваційного комплексу принципово відрізнялись від описаних "м'яких" адаптаційних процесів у даній сфері в розвинутих країнах.

ВИСНОВКИ

Таким чином, адекватність розвитку інноваційних процесів в Україні є стихійною, а також існує проблема запізненого характеру державного інноваційного регулювання. Разом з цим, деякі явища свідчать про те, що українська інноваційна політика вчиться сприймати обов'язкові атрибути інноваційного регулювання і має шанс бути "виразною", цим самим відкрити достойні перспективи перед державою.

Література:

1. Законодавство України у сфері інноваційної діяльності: за станом 1 березня 2005 р.: зб. законодавчих актів. / Улопад. Г.О Андрощук, М.В. Гаман; Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во, 2005. — 136 с.
 2. Інноваційна стратегія українських реформ / Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. — К.: Знання України, 2002. — 336 с.
 3. Карамішев Д.В. Концепція інноваційних перетворень: міжгалузевий підхід до реформування системи охорони здоров'я (державно-управлінський аспекти): [Моногр.] — Х.: Вид-во ХарРІНАДУ "Магістр", 2004. — 304 с.
 4. Коновалов В.М. Инновационная сага. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2005. 224 с.
 5. Научно-технический прогресс и инвестиционная политика: Зарубежный опыт. — М.: ИНИОН, 2005. — 274 с.
 6. Организация анализа и контроля инновационной деятельности хозяйствующего субъекта / Под ред. Л.Т. Гиляровской. — М.: Финансы и статистика, 2004. — 272 с.
 7. Посилкіна О.В. Інноваційно-інвестиційний розвиток Фармацевтичного виробництва: проблема фінансового забезпечення: монографія / М-во охорони здоров'я України; Нац. фармац. акад. України. — Х.: Вид-во НФАУ: Золоті сторінки, 2002. — 528 с.
 8. "Сучасний інноваційні структури і комерціалізація науки" / За редакцією А.А. Мазура. — Інтернет-ресурс: сайт Технопарку ІЕС ім. Е.Патона", <http://tp.paton.kiev.ua/about/publis/publis04.php>
 9. Dr. Yogesh Malhotra Knowledge management for e-business performance: advancing information strategy to "Internet time" // Інтернет ресурс.
- Стаття надійшла до редакції 30.07.2009 р.*